

Micsoda értelemben vagy?

(Egyházi beszéd.)

Akarjuk pedig érteni tőled: micsoda értelemben vagy; mert mi tudjuk, hogy e szerzetnek mindenütt ellene mondanak. Csel. 28: 22.

A szent leczkénkben foglalt kérdést, k. ai. a Rómában tartzkodó zsidók intézték volt Pál apostolhoz. A pogányok e nagy térítője sokat szenvedett volt az evangelium hirdetésében tanusított hitbuzgalmáért saját honfitársaitól is Palestinában. Több ízben bánalmakkal illették, bebörtönözték, helytartók elé idézték, s ő, hogy magát tisztazza és ártatlanságát bébizonyítsa, atyjáról nyert római polgári jogával kívánván élni, a császárhoz fellebbezte ügyét, s hajóra szállva, sokszerü viszontagságok után a pogányság főszékhelyére, az akkori világ első városába, Rómába, érkezett. Az egyházi hagyományok szerint két évet töltött itt magas hivatásának élve, míg a kegyetlen Nero az ottani keresztények egy általános üldözése alkalmával kivégeztette. Pál három nappal megérkezése után magához gyűjtötte az ott tartzkodó Izraeliták főbjeit, s eléadva jövetelének okát, az általa hirdetett új tannak alapelveit is felfejtélőttök; kijelenté, hogy közöttök is folytatni szándékozik térítési működését s a kezein és lábain csüngő nehéz bilincsekre utalva, így szóllott: Ennekokáért hivattalak azért titeket, hogy titeket lássalak és veletek szólnék, mert az Izraelnek reménységeért vétettem körül e vaslánczczal, azaz: hogy még fogságomban is terjeszthessem az Izrael fiai között a Jézus üdvezítő tanát. Erre a keresztény vallást csak híréből ismerő római zsidók e kérdést tették hozzá: akarjuk pedig érteni tőled: micsoda értelemben vagy; mert mi tudjuk, hogy e szerzetnek mindenütt ellene mondanak.

Hogy micsoda értelemben volt Pál a keresztény hit felől, azt látjuk leveleiből, önfeláldozó munkásságából — egész életéből szint-

úgy mint halálából. Azon ellenmondás felől is kielégítő tudomásunk van, a melylyel az akkori római világ a Jézus tanait fogadta. Mindennemű ujitásnak számos ellenségekkel kell szembeszállni, legyen bár a legjobb, a legüdvösebb; nem könnyű feladat az embereket megszokott eszmekörükből, a meggyőződés erejére emelkedett nézeteikből kiragadni; a régihez mindig ösztönszerűleg ragaszkodunk, míg az újat kezdetben rendesen bizalmatlan gyanuval szoktuk szemlélni. S ha valahol, úgy bizonynyal a vallás terén áll ez! A vallás intézményei a megszokás erejénél fogva, időfolytán anynyira öszszefonónek a társadalommal, valamely ország alkotmányával és közintézményeivel, a neveléssel s a magán élettel és világnézettel, hogy a ki az egyháznak időtől szentesített, tisztelettel környezett épületén valamit változtatni akar p. o. egyes elavult cziczomáktól és ékességektől megakarja a jobb izlés kedvéért tisztítani; ablakain akar változtatni valamit, hogy több világosságot bocsássonak be, szűk ajtóit ki akarja tágítani, hogy a kívülállók könnyebben bejuthassanak, vagy éppen egészen le akarja rontani a régi épületet s merőben új alapokra helyezni: azt ábrándozónak, szentségtörőnek, felforgatónak nevezik, kétségbe vonják elméjének épségét, vagy céljainak tisztaságát, s ha valósággal nem is, de legalább erkölcsileg töviskoszorura és keresztfára kárhoztatják, miként Jézusnak, az apostoloknak s az első keresztényeknek példája világosan mutatja. A világ akkori ura — a nyers katonai szellemű, gyakorlati gondolkozású Róma, — melynek legfőbb gondolatja az állam fentartása és terjedése, egyedüli erénye a harci bátorság s bizonyos csüggedést nem ismerő szívós kitartás volt, a titkon mindinkább terjedő kereszténységben egy az állam fennálló rendjével ellenkező veszélyes ujitást látott, s mint ilyent üldözte, minden módon kiirtani próbálta. A Rómaiak szemében a pogány vallás törvényszentesítette állami intézmény volt, s mint ilyen, jogosult és tiszteletre méltó. Általában nem vádolhatjuk ugyan őket vallási türelmetlenséggel, ha elgondoljuk, mily elnézők voltak az általuk meghódított népek vallása és szertartásai iránt. Palestina meghódítása után — például — a zsidók vallásán és egyházi szerkezetén semmit sem változtattak; sőt kezdetben megtették azt is, hogy a meghódított országok főbb istenségeit eszélyességből Rómában is honosították s szobraiknak helyet adtak a Pantheonban. Azonban a kereszténységgel nem lehetett ilyenformán egyezkedni: ennek fellépésére a római államvallás üres külsőséggé, az emberi lélek és szív köve-

telményeit egyáltalában ki nem elégitő formasággá süllyedt volt. A felvilágosultabbak nem láttak benne egyebet egy a nép kedvéért s állami czéllokból eltürendő intézménynél, s azt szájukkal vallották is, habár szívök mitsem érzett iránta. Az egyház nálok teljesen özsze lévén olvadva az állammal, az egyházi hivatalokat jövedelmes államhivatalok gyanánt tekintették, s viselték azokat nem a hivatalért, hanem az avval járó tisztességért és haszonért. A híres bölcsész és államférfiu, Cicero, mint augur, a madarak repüléséből jóslatokat mondott a népnek, habár bizalmas körben bevallá, hogy szörnyen csodálkozik azon, miképpen képes egy augur nevetését elfojtani, mikor egy másik augurral találkozik az utcán. Maga a míveletlen nép pedig zavarodottan tekintett végig a hazai s a külföldről bevándorlott Istenek hoszszu során, s nem tudta, hogy a sok közül melyiket imádja, melyiknek segedelmét kérje, nehogy az egyiket vagy másikat mellőzés által megsértse. Oltáraitra vagy semmi felírást sem tett, vagy ezt írá azokra: az özszes Isteneknek, de legkivált annak, a ki hatalmasabb a többinél. Az államvallás ezen mély süllyedtségében a borongó láthatáron mindent megvilágító s áldást hintő napként tünt fel a romlott római világ felett a keresztény vallás. Egy új, tiszta, az emberi lélek és sziv követelményeinek megfelelő hit, az egy Istent imádó ős héber vallásnak egy életerős sarjadéka, mely hivatva volt a gondviseléstől arra, hogy kicsiny magból óriási fává nőjje ki magát, s hogy meszsze kinyujtva ágait keletre és nyugatra, beárnyékozza s harmatával megenyhintse a lelkileg éhező és szomjazó emberiséget. A kereszténység már első fellépése alkalmával a legélesebb ellentétbe helyezé magát a pogánysággal, a római birodalom — illetőleg a világ — államvallásával; nem arról volt szó, hogy egy új istenséget avassanak fel a Pantheonba, hogy a názárethi próféta nevére egy új imaházat nyissanak Rómában, mely a törvények védelme alatt békességben álljon a Neptun vagy Herkules temploma mellett. Midőn az új hit követői, prófétái eget-földetrázó hangon ezt hirdették: tudjuk, hogy a bálvány semmi s nincsen több Isten csak egy! nem lehetett egyezkedésről szó: az új szülött vallásnak első életnyilatkozata engesztelhetetlen hadizenet volt a bálványimádás, valamint minden csalárdság, szemfényvesztés, minden balhit ellen s szószerint beteljesedett a mesternek ama prófétai szava: nem jöttem, hogy békességet hozzak, hanem háboruságot. A setétségben járó nép egyszerre nagy

világosságot látott s valamint a villámlás, a mely kijő keleten s letűnik nyugaton: aként származott ki Galileának megvetett városaiból az igaz tudomány, mely porba dönté a pogány vallásnak minden fényét és minden dicsőséget, márvány templomait s hamis prófétáit. Az okos rómaiak eleinte számba sem látszottak venni az új tüneményt. A fegyverek által meghódított tartományokban, mint azelőtt ugy most is építették a hidakat, vízvezetékeket és utakat, szabályozták a folyókat, bányázták a hegyeket, ékesítették a városokat, terjesztették a római nyelvet, műveltséget és romlotttságot, s nem gyanították, hogy az általok megvetett szellemi mozgalom erőben és hatalomban tulszárnyalandja egykor a római légiók sassait, kicsavarja a kardot az erős harcosok markából, megtör minden zsarnokságot, minden áltekinélyt, minden igazságtalan elnyomást — közelebb hozza egymáshoz a nemzeteket s szabaddá teendi a világot. Később, mikor látták, hogy egy régi törvény és időszentesítette intézmény — a pogány vallás forog koczkán, erősen és rendszeresen szembeszállottak az új tanokkal, s minden módot és eszközt felhasználtak azoknak elnyomására és kiirtására. A pallos, a máglya, a kereszt ezereknént ragadta el az áldozatokat az új tan követői közül. Ámde az erőszak gyöngé fegyver a szellem erejével, az emberek keblét hevítő igazságérzettel szemben. A kereszténység fényes és teljes diadalt nyert a pogányság felett.

E hosszúsas s talán figyelmeteket már is fárasztó fejtegetést szükségesnek tartottam k. ai. szent leczkénk akkori értelmének megmutatására. Azóta csaknem két évezred telt el k. ai. hogy a római Izraeliták e kérdést intézték Pál apostolhoz: akarjuk pedig érteni tőled, micso'da értelemben vagy, mert mi tudjuk, hogy e szerzetnek mindenütt ellene mondanak. Azóta az üldözött kereszténység megerősödött, a nemzetek közéletével összeolvadott intézménnyé vált; az emberek századokon keresztül e vallást legfőbb érdekek gyanánt tekintették; megszokták minden szentet, nagyot és jót avval kapcsolatba hozni, s a mi nek egykor mindenütt ellene mondtak volt, az az egész mivelte világ közmegegyezésének tárgyává, az emberek legféltettebb kincsévé vált. S mégis a földi dolgok sajátságos változandóságánál fogva éppen napjainkban a keresztény egyház intézménye sok helyütt, sok oldalról meg van támadva, s nem egy helyen hirdetik, hogy ideje volna már a régi, elavult épületet lerontani s alkatré-

szuiból új templomot építeni a jelenkor igazságai számára. Valójában, k. ai. az orthodox keresztény egyháznak ellenséges állása az emberiség jelenlegi műveltségével és előhaladottságával szemben, a papságnak szűkkeblű féltékenysége, setétkedő kásztzselleme, a régiebb visszaélések leleplezése és elgondolása, az értelmetlenekké vált confessiók, az üres czeremoniák s lelketlen formaságok mindenütt a társadalomban a műveltebb osztályoknál vallásos közönyösséget, az egyháztól való elfordulást eredményeztek: úgy hogy ha ma valaki vallásos buzgóságtól indítatva apostoli útra kelne mint egykor Pál, s rendre járná a Krisztus nevéreől nevezett egyházakat, a miveltebb közvélemény ha nem is a régi' előítéletek pókhálójától itt ott még sűrűn bélepott egyházi szószékről, hanem legalább a sajtó s a miveltebb emberek magántársalgása útján ezer nyelvvel kiáltaná feléje e kérdést; akarjuk pedig érteni, hogy micsoda értelemben vagy, mert mi tudjuk, hogy e szerzetnek mindenütt ellene mondanak.

Csak egy pár századdal is ezelőtt az emberek képesek voltak fegyvert ragadni hitökért, életöket adni vallásos meggyőződésökért. A hazafiság, állami érdek, nemzeti nagyság, egyéni jóllét és boldogság, csaknem minden érdek és törekvés meghajlott a legmagasabbnak látszó érdek, a vallási és az egyházi érdek előtt. Eleven erő volt akkor a vallás, mely áthatotta az egész társadalmat, legmagasabb csucsaitól egészen le a legalsóbb rétegekig, s a közélet minden intézményei, az özszesz államszerkezet az egyháznak szolgáltak; a társaság minden osztályai, uralkodók, tudósok, harcosok, művészek s az egész nép a kérdések kérdésének, létezésök céljának, emberi fáradozásaik legmértőbb tárgyának tekintették azt, hogy az általok igaznak ismert vallásban megmaradjanak, hogy annak elveit tisztazzák, fennállását biztosítsák és körét terjeszszék. S ime! mekkorát változott a világ egy pár század alatt k. ai! Az, a mi egykor mindenekben minden volt, a hit ügye ma már nem a legfőbb érdek. Ma már a vallás ügyeért senki sem huzkardot, vagy ha teszi is csak önző számításból, rosszul palástolt mellékcziélekből teszi. Ma már nem a vallás körül forognak a társadalmat mozgató főbb eszmék. S vajjon kárhoztathatjuk-e az emberiséget azért, mert fejlődésében oly irányt vett, mely a lefolyt idők vallásos jellemétől elüt? Hogy az uralkodók nem töltik idejüket célhoz nem vezető vallási vitákban, mint Heraklius császár, ki a felett tőprenkedett vajjon a fiu egyidejű-e az atyával — vagy

pedig emettől vette származását s így későbbi, — míg egyfelől a Persák, másfelől az Arabok pusztiták birodalmát; hogy az állam főbb tisztviselői ma már nem papok; hogy az állam birtokait és jövedelmeit ma már nem arra fordítják, hogy a papság számára óriási alapítványokat tegyenek, s hogy a templomokat aranybányákkal felérő kincsekkel és drágaságokkal ékesítsék; hogy nemzet nem küzd nemzettel csupán csak azért, mert az egyik ezt hiszi, a másik amazt; hogy a tudomány ma már nem csupán theologiai tárgyú óriási foliantokra szoritkozik — hogy a művészek oltárképeken, madonnákon és bibliai történeteken kívül egyebet is festenek — mindezt józanon senki sem fájlalhatja vagy kárhoztathatja. Minden kornak meg vannak a maga vezéreszméi, jellemző törekvései, s hogy korunk vezéreszméi s jellemző törekvései nem csupán a vallásosság körében mozognak, ez azon fejlődési iránynál fogva, melyet az emberiség az újabb időkben vett, csaknem elkerülhetetlen szükségesség. Régebben a végtelennel, a természetfeletttel küzdött az emberi szellem s annak titkaiba kívánt behatolni; napjainkban a végesre, a természetszerűre, a jelenre vetette magát, s azt iparkodik kiaknászni. S az eredményeket tekintve bizonynyal nincs miért szégyelje magát a multtól a jelenkor, mert a gyakorlatira irányzott törekvéseivel olyan eredményeket vivott ki, a melyek mellett a hajdankor száraz okoskodásai s meddő elmélkedései és tudománya meszsze elmaradnak s csaknem értékteleneknek tűnnek fel.

Abból azonban, hogy korunk nem olyan értelemben vallásos, mint a milyen a középkor volt, még korántsem következtethetjük, hogy egyáltalában fogékonytalan az emberi léleknek és szívnek ama magasztos fölemelkedései, érzelmei, ohajtásai és reményei iránt, melyek az ember valódi vallásosságát képezik. Ha megkérdezzük Európa szerte a miveltebbeket, hogy miért fordulnak el egyházaiktól, meglátjuk, hogy nem azért, mintha az eredeti, tiszta, minden emberi toldománytól elkülönített keresztény vallásban valami kivetni valót találnának, hanem azért, mert egyházaik fennálló intézményeit és tanításait nem tartják megegyeztethetőknek egy miveltebb lélek követeléseiivel; azért, mert rég túlemelkedtek a felekezetesség, a másokat kizáró elszigeteltség szűk korlátain; azért, mert igazságérzetök megbotránkozik az értetlen dogmákban s szabadságérzetök nem türetheti az egyházi gyámkodást. Hol van tehát a hiba? korunk miveltségében-e vagy az egyházban? Az emberek vannak-e megromolva,

Istentől elfordulva, vagy pedig az egyház van elmaradva a meszsze előrehaladott kor mellett? Tekintsünk elfogulatlan szemekkel szét az egyházi téren k. ai. s látni fogjuk, hogy az egyház maga az oka, ha mindenek ellene mondanak. Volt idő, midőn a keresztény egyház egy jelentésű volt a miveltséggel; midőn a tudomány, lelki képzettség és felvilágosodás zászlója a kereszthez volt kapcsolva; midőn a barbár állapotban levő nemzetek a Jézus szelid igája alá hajtva fejöket, egyszersmind finomabb erkölcsöket, szelidebb életelveket, nemesebb foglalkozásokat tettek magokévé. De ma már más forrásokból is fakad a miveltség — az egyház ma már nem kizárólagos nevelőintézete a nemzeteknek. Ott áll körülveve egy gazdag, sokoldalú, önálló irányu, saját magából és saját erejétől fejlődő kulturától, melynek nincs többé szüksége az egyház védelmére és vezetésére — a mely szabaddá tette magát minden gyámkodó felsőbbbségtől. S vajjon szabad-e ezt csekélybe vennünk k. ai.? Vajjon mellőzhetjük-e azt lenézéssel, mint hiu, elmulandó földi hiábanvalóságot? Ha ezt tennők, vétkeznénk az Isten vezérlő gondviselése ellen, mely az emberiséget mind előbbre és előbbre vezet s annak sorsát igazgatja; vétkeznénk a keresztény vallás lényege ellen, mely a lélek szabad kifejlődését, a miveltség, fejlettség, felvilágosodottság terjedését nemcsak hogy nem gátolhatja, de elősegíti.

A vallásnak s az ezt hordozó intézménynek, az egyháznak, nemcsak hogy ellentétbe nem szabad magát helyezni a közmiveltséggel, a jobbknak jobb meggyőződésével, hanem javítás, czélszerű ujtás, előhaladás által lépést kell tartania a korrall és kívánalmaival. Igaz, hogy a mai keresztény egyháznak nagyobb része ezt mind e mai napig sem teszi; nyakosan ragaszkodik mindenhez, a mi régi, s nevetséges és boszantó tüntetések által próbálja a kifelé törekvő lelkeket korlátain belül tartani. De pusztá tagadással ma már a kérdés meg nem oldható, s nem sokra megyünk, ha a hit dolgaiban a haladó világgal szembe csalhatatlanoknak nyilváníjuk magunkat. Sajnálni és szánni lehet azokat, k. ai., kik szűkkeblű osztályérből, az egyházat ma is abban a formában kívánnák megtartani, a melyet az a kereszténység első századaiban vagy a középkor folytán öltött; kik uralkodni kívánnának világi hatalommal és fényvel mint akkor; kik bilincsekben szeretnék tartani a szellemet s korunknak szabadon szárnyaló tudományosságát és felvilágosodottságát az egyház szűk mértéke szerint akarnák megnyirbálni. Ezek a keresztény vallás fejlődési képességét sem akarják elismerni; nem tud-

ják vagy nem akarják átlátni, hogy a valódi keresztényi szellem soha ellentmondásba nem jöhet avval, a mit egy felvilágosodott kor lelki képzettsége és műveltsége igazságképpen állít meg. A kereszténységet úgy tekintik, mint egy meghatározott czikkelyre felosztott törvénykönyvet, melyet a gondviselés beledobott a történelem folyamába, avval a szigorú meghagyással, hogy e törvénykönyvnek soha egyetlen betűjétől sem szabad eltávoznunk mind az idők végeig. Pedig a kereszténység nem betű, a mely elmaradhat a kortól s megöl, hanem elevenítő lélek, mely mindig a korral együtt szárnyal s annak előhaladásával maga is halad. Korunk képzmutatói reszketnek a tudománynak minderről új szelére s fennhangon hirdetik, hogy a század istententelen szelleme alapjaiban megtámadta az igaz vallást, s hogy ennek megdőlésétől lehet félni. Pedig a kor szelleme, a mi nem egyéb mint az általános és összes kulturai állapotoknak kifolyása, egészbe véve soha sem lehet istentelen; hiszen maga az isteni gondviselés lehelli azt az emberiségre. Nem is az igaz vallás van megtámadva k. ai., mert ezt nem oly könnyű kitépni az emberi szívből; hanem meg vannak támadva azok az önkényes formák, a melyekbe egy rég lefolyt kor saját felfogása szerint a vallást öntötte; meg vannak támadva azok a korlátok, a melyek eddig válaszfalat képeztek az egyes keresztény felekezetek között; meg vannak támadva a czeremoniák s üres külsőségek — szóval, meg van támadva minden, mi a Jézus egyszerű tanától elüt, s a mi a józan értelemmel s a kebel belső és valódi vallási érzületével ellenkezik. Az idők jelei e tekintetben félreismerhetlenek k. ai.! A művelt keresztények, tartozzanak névleg bárminő egyházhoz, léleken mindnyájan egyek. Az észak-amerikai egyesült államoknak nagy vértanúja s egykori elnöke, Lincoln, igen szépen kifejezte a mai felvilágosult közvéleményt a vallás tárgyában, midőn ezt mondá: „teljességgel nem szívelhetem ama hosszadalmas és szövevényes hittételeket és formákat, melyek az egyes keresztény felekezeteket napjainkban elkülönzik. De teljes lélekkel csatlakozom ahoz az egyházhoz, legyen az bármelyik, mely e mondatot írja ki oltáraitra s jelszó gyanánt semmi egyebet sem követel tagjaitól: „Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és egész elmédből és szeressed felebarátodat mint tenmagadat“. Ez a Jézus szavai szerint a törvénynek

s a prófétáknak, sőt magának a keresztény vallásnak is lényege k. ai.! Ez az, a mit minden mivelte keresztény elfogad!

Láthatjuk k. ai., hogy ugyanazok, a kik a kereszténység elavult formáinak ellenemondanak; másfelől egy akaratban és egy értelemben vannak a kereszténység benső lényegének közös megtartásában. A mi kicsiny seregünk, mely soha sem tartozott a séttkedők táborához, lelki örömmel üdvözli a maga Sionjáról a bilincseiből kibontakozó emberi léleknek reménységteljes küzdelmeit. Tartsuk távol magunkat azoktól k. ai., kik nem tudnak, vagy jobban mondva, nem akarnak oda fölemelkedni, a hová az igazságnak lelke napjainkban elvezette az értelmeseket; azoktól, a kik aggodalommal őrzik a világ haladása által rég túlszárnyalt rendszeröket s háromszoros jajt kiáltanak valahányszor az isteni gondviselés a szellemi fejlettségnek, az emberi erőnek egy-egy magasabb fokára lépteti nemünket; kik vakmerő kézzel nyulnak belé a világtörténelem rohanó kerekébe s szeretnék azt visszaforgatni legalább egy évezreddel. Azt a bünt követik ök el, a melyről Jézus azt mondta volt, hogy soha sem bocsáttatik meg az embereknek: a szentlélek ellen való bünt, a jobb meggyözödéés ellen való bünt, az emberiséget előre vezető gondviselés ellen való bünt.

Azonban éppen anynyira kell ovakodnunk a farizeusok kovászától is: a teljes hitelenség apostolaitól, a semmi szentet, semmi nagyot el nem ismerő csufolódóktól, kik az emberek vetésében nem akarják felismerni az istenség áldott kezét. Az emberi elme szereti a végletekben mozogni s így e másik szélsőségnak is sok előharczosa van napjainkban, habár a józanul gondolkozó mivelteknek nagy többsége méltó kicsinyléssel fordul is el káros nézeteiktől. Gondoljuk meg, k. ai., hogy a valódi keresztényi szabadság, az előítélet nélkül való józan haladás nem egyjelentésü az elvtelenséggel, a vallástalansággal. Az igazi szabadság mindig saját magának szab korlátokat. Ne hallgassunk azokra a hamis prófétákra, kik a hitnek, bizodalomnak és reménységnek gyökereit is végképpen ki akarják tépni az emberek kebléből, s azt mondják, hogy ezt a haladás nevében teszik. Gyümölcseikről fogjátok meg ismerni öket — mondja megváltónk. Őrizze meg az isteni gondviselés nemünket azoknak gyümölcsetől, kiknek célja a társadalmi kötelékek szétszaggatása a vér, rendtelenség és pusztulás rémuralmának behozása. Botránkozások mindig voltak és lesznek. Korunk valódi szelleme, az igazi felvilágosodottság, nem hir-

telen ellobbanó, a dolgokat hamis színben feltüntető káros káprázati fény, hanem olyan, mint az áldott nap, mely lassan, biztosan és méltóságosan emelkedik feljebb és feljebb az ég azur boltozatán, szétszórva a setétség fellegeit, éltetve, alkotva, s mindenkinek, a kinek csak szemei vannak a látásra, megadva a szükséges világságot. Ez nem emészti meg a gyommal együtt az emberiségnek gonddal ápolt vetését, hanem lassan érleli a fejlődésképes magot gyönyörű virággá s ezt ismét gyümölcsesé; lassan szárasztja ki hevével a társadalom életgyökerein élő gyomokat. A valódi felvilágosodottság nem lehet ellensége a józan, tiszta és észszerű vallásnak k. ai., mert tudja, hogy az magában az emberi természet alapaiban gyökerezik; tudja, hogy a vallás reménysége, támasza és vigasza az ember millióinak az élet rögs, fárasztó és viszontagságos útján; nem lehet ellensége, mert a valódi felvilágosodottság minden emberi dolgot megbecsül a maga helye és értéke szerint, s tisztelben tart mindent, a mi az egyének boldogságához tartozik.

Most pedig bevégzem k. ai. már is igen hosszúra nyult beszédemet. Igyekeztem előttem felfejteni, milyen állást kell elfoglalnia a jelenkor keresztény egyházának, milyen értelemben kell beszélnünk és gondolkoznunk, hogy elhallgattassuk az itt is, amott is felmerülő ellentmondásokat. Adja a teremtő, hogy szülessék újra a Jézus általános anyaszentegháza az emberek miveltebbjeinek lelkében; hogy legyen a kereszténység ismét eleven erő, az egyénekben mint tiszta és istenfélő élet, a nemzetek között mint békeség s egységes közreműködés minden valódiilag nagyra és jóra; hogy ne legyenek többé hasonlások az egyesek és nemzetek között, hanem hogy legyünk mindnyájan egybekötöttetek egy akarat és egy értelem által. Amen.

Uzoni Gábor. *)

*) Korán elhunyt ifju barátunknak papi pályája alig terjedt egy évre, s ez idő alatt mintegy 25 eredeti beszédet dolgozott. Hogy minő szellem lelkesítette s adott irányt munkásságának: szolgáljon biznyságul az itt közlött beszéd, melyet 1870-ben, aug. 28-án, főtanácsí gyűlés alkalmával mondott el kolozsvári templomunkban. Szerk.